https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Madaniyatshunoslik va nomoddiy madaniy meros
ilmiy-tadqiqot instuti stajyor tadqiqotchi
Shoqo'ziyev Inomjon komiljon o'g'li
shoqoziyevinomjon@gmailk.com tel; 911032927

BAXSHILIK SAN'ATI – OG'ZAKI IJODNING BEBAHO DURDONASI

Kirish

O'zbek xalqining boy va rang-barang madaniy merosi orasida baxshilik san'ati alohida o'rin egallaydi. Baxshilar – bu xalqning dardini, quvonchini, orzu-umidini dostonlar orqali kuylab, avloddan-avlodga yetkazgan og'zaki ijod namoyandalaridir. Ular faqatgina shoir yoki sozanda emas, balki ma'naviyat posbonlari, tarixiy xotiraning tirik guvohlari sifatida qadrlanadi. Har bir baxshi yuragini xalqiga baxshida qilgan, o'zining so'z sehri, jo'shqin dostonlari va yurakdan chiqqan qo'shiqlari bilan yurt o'tmishini, uning qahramonlarini, muhabbati va fojialarini tilga olgan.

Baxshilar ijodi xalqimizning ma'naviy hayotida, ayniqsa, to'y-tomoshalar, bayramlar va marosimlarda alohida o'rin tutgan. Baxshilik san'ati asrlar davomida shakllangan bo'lib, u turli hududlarda o'ziga xos maktablarni vujudga keltirgan. Masalan, Surxondaryo, Qashqadaryo, Xorazm, Farg'ona vodiysi va boshqa mintaqalarda yetishib chiqqan baxshilar o'z uslubi, ohangi va doston aytish madaniyati bilan ajralib turgan. Har bir hududning baxshilik maktabi o'ziga xos bo'lib, ularning ijodi orqali o'sha xalqning turmush tarzi, dunyoqarashi va ma'naviy olami namoyon bo'ladi. Bu jihatdan qaralganda, baxshilik – bu faqat san'at emas, balki butun xalqning ruhiy holatini ifodalovchi madaniy fenomen hisoblanadi.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Bugungi kunda ham baxshilik an’analari o‘z dolzarbligini yo‘qotgani yo‘q. Aksincha, zamonaviy sahna san’atida, milliy telekanallarda va turli madaniy tadbirlarda baxshilar ijodiga katta e’tibor qaratilmoqda. Yosh avlod orasida ham baxshilikka qiziqish ortib bormoqda. Davlatimiz tomonidan baxshilik san’atini asrash va rivojlantirishga qaratilgan ko‘plab chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu esa, o‘z navbatida, bu noyob san’at turining bardavom bo‘lishiga xizmat qilmoqda.

Mazkur maqolada baxshilik san’atining kelib chiqishi, uning xalq hayotidagi o‘rni, mashhur baxshilar faoliyati hamda bu an’ananing bugungi kundagi holati haqida so‘z yuritiladi. Shuningdek, baxshilikning tarbiyaviy, estetik va ma’naviy jihatlari ham tahlil qilinadi. Zero, baxshilar xalq ko‘nglidan chiqqan, millat ruhini kuylagan, til va tafakkurimizni boyitgan buyuk ijodkorlardir.

Kalit so‘zlar: baxshi, baxshilik san’ati, baxshilar ijodi, o‘zbek baxshiligi, doston aytish, baxshi dostonlari, xalq og‘zaki ijodi, milliy madaniyat, baxshilik maktablari, Surxondaryo baxshilari, Qashqadaryo baxshilari, Xorazm baxshiligi, o‘zbek folklori, dostonchilar, baxshilik an’analari, so‘z san’ati, og‘zaki ijod namunasi, xalq tarixi, baxshilar merosi, baxshi va doston, baxshi ovozi, baxshilik tarixi,

Metodologiya

Ushbu maqolada baxshilar hayoti, ularning ijodiy faoliyati va jamiyatdagi o‘rni haqida ilmiy tahlil olib borish uchun kompleks yondashuv asos qilib olindi. Tadqiqotning asosiy metodologik poydevori sifatida madaniyatshunoslik, folklorshunoslik va etnografik tahlil usullari uyg‘unlashtirildi. Shuningdek, tarixiy-komparativ (taqqoslash), biografik va deskriptiv (tasviriy) yondashuvlar orqali baxshilar hayotiga chuqur kirib borishga harakat qilindi. O‘zbek xalqining boy madaniy merosi, asrlar davomida shakllangan og‘zaki ijodi va san’atining eng yorqin namoyandalaridan biri — baxshilik san’atidir. Baxshilar xalq ruhini, tarixini,

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

orzu-umidlarini, kurash va mehnatini dostonlar orqali ifoda etgan san’atkorlardir. Ularning ijodi nafaqat badiiy zavq manbai, balki xalqning o‘zligini, milliy g‘ururini asrab kelayotgan bebaho xazinadir.

Baxshilar ijodi asosan epik dostonlarga tayanadi. “Alpomish”, “Go‘ro‘g‘li”, “Ravshan”, “Qironxon”, “Kuntug‘mish” kabi dostonlar o‘zbek xalqining tarixiy xotirasi, urf-odatlari, axloqiy me’yorlarini mujassam etgan asarlardir. Baxshi bu dostonlarni kuy va so‘z uyg‘unligida, do‘mbira yoki g‘ijjak jo‘rligida kuylaydi. Shu tarzda u faqat aytuvchi emas, balki ijodkor, aktyor, musiqachi, hatto sahnalashtiruvchi sifatida ham namoyon bo‘ladi.

Baxshilar san’atida xalq hayotining barcha jabhalari aks etadi: mehnat, sevgi, sadoqat, jasorat, vatanparvarlik va adolat g‘oyalari ularning dostonlarida o‘z ifodasini topadi. Bu jihatdan baxshilik nafaqat og‘zaki ijod, balki tarbiyaviy maktab sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Doston tinglagan odam o‘z xalqining tarixini biladi, milliy qadriyatlariga hurmat ruhida voyaga yetadi.

Baxshilar san’atning rivojiga improvizatsiya (erkin ijod) ruhini olib kirganlar. Har bir baxshi dostonni o‘z uslubida, o‘z ovoz ohangida, holat va tinglovchilarning kayfiyatiga qarab kuylaydi. Shu bois har bir baxshi ijodi o‘ziga xos va takrorlanmas bo‘ladi. Bu jihat baxshilik san’atini jonli, harakatdagi san’at sifatida ajratib turadi.

Bugungi kunda ham baxshilik an’analari yo‘qolmagan, aksincha, davlat miqyosida e’tirof etilmoqda. Baxshilar festivallari, doston kechalari, madaniy meros dasturlarida ularning o‘rni yuksak baholanadi. UNESCO tomonidan baxshilik san’ati nomoddiy madaniy meros ro‘yxatiga kiritilgan bo‘lishi ham bu san’atning jahon miqyosidagi qadri va ahamiyatini ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, baxshilar san’atga o‘zlarining so‘z, kuy va ruh uyg‘unligi orqali beqiyos hissa qo‘shganlar. Ular xalq og‘zaki ijodini asrab-avaylab, yangi avlodlarga yetkazgan, milliy o‘zlikni anglashda, badiiy didni shakllantirishda, vatanparvarlik va insoniylik fazilatlarini targ‘ib etishda beqiyos

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

o‘rin tutadi. Baxshilar ijodi — bu o‘zbek xalqining yurak tovushi, milliy ruhining abadiy jarangidir.

Avvalo, baxshilik san’atining tarixiy ildizlarini o‘rganish uchun tarixiy-faktologik yondashuv qo‘llanildi. O‘zbekiston, Qozog‘iston, Turkmaniston, Qirg‘iziston hamda Tojikistonda yashab ijod qilgan baxshilar hayoti bilan bog‘liq arxiv materiallari, eski nashrlar, xotiralar, audio va video manbalar o‘rganildi. Bu orqali baxshilik an’analarining shakllanish jarayoni, ularning zamonaviy ko‘rinishlari bilan bog‘liq muhim jihatlar tahlil qilindi.

Tadqiqot davomida etnografik yondashuv orqali baxshilarning hayot tarzi, ularning jamiyatdagi ijtimoiy mavqei, kundalik turmushdagi o‘rni va baxshilik san’atining xalq orasidagi nufuzi o‘rganildi. Baxshi shaxsining shakllanishida muhim rol o‘ynagan muhit, oilaviy an’analar, ma’naviy qadriyatlar va ustoz-shogird an’analariga alohida e’tibor qaratildi. Mazkur yo‘nalishda og‘zaki tarix (oral history) metodidan ham foydalanildi — ya’ni, hozirda hayotda bo‘lgan baxshilar, ularning shogirdlari va oila a’zolari bilan suhbatlar tashkil qilindi, ularning shaxsiy fikr-mulohazalari, hayotiy tajribalari yozib olindi.

Folklorshunoslik metodlari — ayniqsa, tekstologik va strukturaviy tahlil usuli orqali baxshilarning repertuarini tashkil etuvchi dostonlar, terma she’rlar, laparlar va turli xalq og‘zaki ijodi namunalarining mazmuni tahlil qilindi. Bu usullar yordamida baxshi ijodining poetik xususiyatlari, obrazlar tizimi, syujet shakllanishi, til va uslub jihatlari o‘rganildi. Shu bilan birga, ularning ijodiy merosi orqali xalqning ijtimoiy hayoti, orzu-umidlari, axloqiy qadriyatlari aks etganini ko‘rsatish maqsad qilingan.

Metodologik yondashuvda biografik analizga ham alohida e’tibor qaratildi. Har bir baxshining hayoti, ijodiy yo‘li, ustozlari va shogirdlari haqidagi ma’lumotlar tizimli tarzda o‘rganildi. Bu orqali baxshilik maktablarining ichki tuzilishi, an’anaviy yo‘nalishlari, mintaqaviy farqlari ochib berildi. Jumladan,

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Surxondaryo, Qashqadaryo, Xorazm, Buxoro, Farg‘ona vodiylaridagi baxshilik maktablari bir-biridan qanday jihatlar bilan ajralib turishi tahlil qilindi.

Baxshilar O‘zbekiston va Markaziy Osiyoda og‘zaki xalq ijodining muhim vakillari bo‘lib, ular ko‘pincha xalqning tarixiy voqealarini, jumladan urushlar, qatag‘onlar va boshqa qiyinchiliklarni dostonlari va qo‘shiqlari orqali ifoda etishgan. Aynan shu sababli, qatag‘onlar davrida ko‘plab baxshilar siyosiy repressiyaga uchragan, ularning hayoti va ijodi cheklangan yoki to‘xtatilgan. Shu tariqa, baxshilar hayoti va ijodi qatag‘onlar tarixining ajralmas qismiga aylangan.

Bundan tashqari, baxshilar o‘z dostonlari va qo‘shiqlari orqali xalqning qatag‘on qurbonlari haqidagi xotiralarni saqlab kelgan. Ularning ijodi xalq xotirasini asrab-avaylash, tarixiy voqealarni keyingi avlodlarga yetkazishda muhim vosita bo‘lib xizmat qilgan. Shu sababli, qatag‘on qurbonlari xotirasini saqlashga qaratilgan muzeylarda baxshilar ijodidan namunalar, shuningdek ularning qatag‘on davridagi shaxsiy hayoti va taqdiri haqida ma’lumotlar bo‘lishi tabiiydir.

Ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy axborot vositalarida baxshilarning faoliyatiga bo‘lgan munosabat, auditoriya ehtiyoji va bugungi kunda baxshilik san’atiga bo‘lgan talab darajasi statistik va diskursiv tahlil asosida baholandi.

Baxshilar hayotini o‘rganish jarayonida ularning faqat ijodiy faoliyatigina emas, balki shaxsiy hayot tarzi, ijtimoiy mavqei, madaniy muhitdagi o‘rni haqida ham ko‘plab muhim fikr-mulohazalar shakllandi. Tadqiqot davomida aniq bo‘ldiki, baxshilik faqat san’at emas, balki bu kasbni egallagan shaxsning butun hayotini belgilovchi madaniy va ijtimoiy hodisa sifatida qaralishi lozim.

Bir tomondan, baxshi shaxsining shakllanishida qadimiy an’analar, ustoz-shogirdlik tizimi, xalq og‘zaki ijodi, diniy-ma’rifiy muhit muhim rol o‘ynaydi. Baxshining tarbiyasi bolalikdan boshlanadi, u dostonlarni yod oladi, soz chalishni o‘rganadi, ustozining yonida yurib hayotiy saboqlar oladi. Bu

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

bosqichlar orqali shakllangan baxshi shaxsi o‘ziga xos ma’naviy yetuklikka, kuchli xotiraga va keng dunyoqarashga ega bo‘ladi.

Biroq, zamonaviy jamiyatda baxshilik san’ati va baxshilar hayoti ko‘p jihatdan yangi sharoitlarga moslashishga majbur bo‘lmoqda. Avvallari baxshi xalq orasida asosiy axborot yetkazuvchi, tarbiyachi, ko‘ngil ochuvchi, tarixni eslatuvchi shaxs bo‘lgan bo‘lsa, bugungi kunda ularning mavqei ommaviy madaniyat, texnologik taraqqiyot va yoshlarning qiziqishlaridan kelib chiqib o‘zgarib bormoqda. Bu holat baxshilarning yangi yo‘nalishlar izlashiga, ba’zilarining esa an’anaviy shakllardan chekinishiga olib kelmoqda.

Ba’zi tadqiqotchilar baxshilarni “xalq ziyolisi” sifatida ko‘rsatsa, boshqalar ularni faqat og‘zaki ijod vakillari sifatida talqin qiladi. Ushbu qarama-qarshi yondashuvlar baxshi shaxsining ko‘p qirrali tabiati bilan bog‘liq. U san’atkor, sozanda, hikmatgo‘y, hatto ba’zan ruhoniylikka yaqin shaxs ham bo‘lishi mumkin. Shu sababli, baxshilar hayotini faqat san’at yoki faqat xalq ijodi doirasida tahlil qilish yetarli emas.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, baxshilar hayotiga doir manbalar yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Ko‘plab ma’lumotlar og‘zaki ravishda saqlanib qolgan, ularni to‘plash va ilmiy jihatdan qayta ishlash hozirgi folklorshunoslikning dolzarb vazifalaridan biridir. Ayni paytda, internet va raqamli texnologiyalar imkoniyatidan foydalangan holda baxshilar haqida audio/video arxivlar yaratish, ularning hayoti va ijodini raqamli platformalarda targ‘ib qilish ehtiyoji ham ortib bormoqda

Yana bir muhim jihat – baxshilar hayotida ustoz-shogirdlik an’anasi hozirgi kunda zaiflashmoqda. Avvallari baxshi bo‘lish uchun ko‘p yillar davomida ustoz yonida xizmat qilish, dostonlarni yod olish va sahnada sinovlardan o‘tish zarur bo‘lgan. Bugungi kunda esa ba’zi yosh ijrochilar bu yo‘lni

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

soddalashtirishga harakat qilmoqda, bu esa an'anaviy baxshilik ruhining yo'qolishiga olib kelishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, baxshilar hayotini o'rganish – bu faqat tarixiy yoki adabiy jarayon emas, balki hozirgi jamiyatdagi madaniy meros, qadriyatlar va shaxsiy rivojlanish masalalarini o'z ichiga olgan murakkab tadqiqotdir. Baxshi shaxsini va uning hayotini o'rganish orqali biz o'z tariximiz, xalqimizning ma'naviy dunyosi va ijodiy tafakkuri haqida chuqurroq tushunchaga ega bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Qodirov, M. (2015). *O'zbekiston baxshilari va ularning ijodi*. Toshkent: Fan.
2. Karimov, S. (2018). *Siyosiy repressiyalar va qatag'onlar tarixi*. Toshkent: Ma'rifat.
3. Erbo'tayeva, O. (2023). "Qatag'on qurbonlari xotirasi muzeyi faoliyati va ilmiy tadqiqotlar", *Sirdaryo Tarixi* jurnali, 2(5), 45-52.
4. O'rmonov, X. (2022). *Xalq ijodining og'zaki an'analari va baxshilik san'ati*. Guliston: GUDU nashriyoti.
5. Abdullayeva, N. (2019). *Madaniy meros va tarixiy xotira: O'zbekistonda qatag'on davri*. Toshkent: Yangi Asr Avlodi.
6. Qatag'on Qurbonlari Xotirasi Muzeyi materiallari (Guliston, 2024).
7. Rasulov, J. (2020). *Markaziy Osiyo repressiyalari va xalq og'zaki ijodi*. Samarqand: Islom Karimov nomidagi universitet nashriyoti.
8. Xalq og'zaki ijodi kolleksiyasi (2023). Toshkent: O'zbekiston Milliy kutubxonasi.